

EDITA MILDAŽYTĖ

Pasimatymas su
LIETUVA

Paminklas iš žodžių

„Jeigu norite išgirsti, kaip kalbėjo mūsų protėviai indoeuropiečiai, nuvykite į Lietuvos kaimą pasiklausyti, kaip kalba lietuvis valstietis.“

Žymus XX a. pradžios prancūzų lingvistas Antoine’as Meillet

Lietuviai kalba lietuviškai. Lietuvių kalbą kaip pagrindinę vartoja maždaug 4 milijonai žmonių: didžioji dalis Lietuvos gyventojų, tautinės mažumos Lenkijoje, Latvijoje, Baltarusijoje. Gausios emigrantų bendruomenės JAV, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje, Airijoje, Australijoje, Ispanijoje, Pietų Amerikos valstybėse. Archajiškiausia iš gyvųjų indoeuropietiškų kalbų artima senajai indų kalbai – sanskritui. Palyginkite:

Lietuvių Sanskritas
VyrasVīras
MotėMātar
DievasDevas
DūmasDhūmas

Mokantys kurią nors klasikinę Europos kalbą (lotynų, senąją graikų), lengvai perpranta lietuvių kalbos gramatiką. Lietuvių kalba priklauso vienai indoeuropiečių kalbų grupių – baltams. Iki mūsų dienų išliko dvi gyvosios baltų kalbos – lietuvių ir latvių. Senieji baltiški hidronimai (vandens telkinių pavadinimai) rodo, kad baltų genčių gyventa didžiuliame Rytų ir Vidurio Europos plote. Jei žiūrėtume į šiandieninius žemėlapius, baltiškų vandenvardžių sutiktume nuo Varšuvos iki Kijevo, Kursko, Maskvos, Tverės, Pskovo ir Latvijos pasienio su Estija. Baltai gyvena tik dviejose iš trijų Baltijos šalių – Lietuvoje ir Latvijoje. Tuo tarpu estai kalbos požiūriu – visai ne baltai ir net ne indoeuropiečiai. Estų

Modelis iš levos Ševiakovaitės ir Jolantos Rimkutės mados kolekcijos „Baltai“.

Lietuviška Troja

Romantiški Kernavės piliakalniai
mena gerove ir prabanga spindėjusį
viduramžių miestą.

Kernavė – senoji Lietuvos sostinė, per pastaruosius dešimtmečius archeologų rankomis atskleidusi daugybę paslapčių. Čia atspindi visos Lietuvos priešistorės epochos nuo 9 tūkstantmečio pr. Kr. medžiotojų bei žvejų gyvenviečių iki XIII–XIV a. gyvavusio viduramžių miesto.: istorinis Vilniaus centras (1994), Kuršių nerija (2000, bendra Lietuvos ir Rusijos Federacijos teritorija), Kernavės archeologinė vietovė 2004 m. įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą.

Žmonės šioje gražioje ir patogioje vietoje įsikūrė beveik prieš 12 tūkstančių metų ir gyvena čia iki šiol. Akį traukia penkių piliakalnių kompleksas. Šalimais rasti senovės gyvenviečių, viduramžių miesto pėdsakai, mūsų protėvių kapinynai. Šiandien provincialus miestelis, vos 35 km nutolęs nuo Vilniaus, praityje buvo, anot istoriko Alfredo Bumblausko, pagoniškosios epochos simbolis.

Daugybę metų Kernavės gyvenvietes tiriantis archeologas Aleksiejus Luchtanas, vadinamas Lietuvos Schliemannu, sako, kad čia vienas ant kito sugulę bent dešimt istorijos sluoksnių nuo seniausių laikų iki pirmosios sostinės su išplėta infrastruktūra ir tais laikais dideliu prašmatnumu.

Kernavė rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėta 1279 m. kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio valda.

Per Užgavėnės dera po laukus rogėmis važinėti ir garsiai rėkiant dainuoti – taip žemę budinti. Karnavalinės misterijos pabaiga – Morės, arba Kotrės, iškamšos (manoma, kadaise tai būta pagoniškos dievybės) deginimas: šiuo ritualu pelenais paleidžiama viskas, kas per žiemą įgriso ir įsipyko. Morę degina žemaičiai, aukštaičiai Gavėną – sausą pakulinį senį – vežioja. Prieš tai dar būtina pamatyti tradicines Kanapinio ir Lašininio grumtynes, kurios simbolizuoja pavasarį ir žiemą pešantis. Keisčiausia, kad prieš liesą Kanapinį dažniausiai pralaimi dručkis Lašininis, mat jis simbolizuoja mėsiską valgiaraštį, kurį pakeičia vegetariškas, esantis Kanapinio kompetencijoje (kanapių sėklos Žemaitijoje iki šiol vartojamos maistui)

Vertas herbo

Lietuvio meilę ir pagarbą žirgui išreiškia begalė liaudies dainų, senieji papročiai ir net valstybės simbolis: mūsų herbas Vytis – ant žirgo jojantis karys.

Ypatingas lietuvio santykis su žirgu siekia proistorę. Lietuvos teritorijoje gyvenusios gentys V–XII a. žirgus laidojo ištisais kapinynais. Kartais jie buvo aukojami, t. y. laidojami gyvi ir jiems buvo skiriamas maginis vaidmuo.

Kariai, karo vadai, didikai buvo laidojami su ginklais ir žirgais sudegiant. Dažnai ne su vienu, o keliais su puošniomis kamanomis.

Buityje žirgo motyvą – kryžmai žiūrinius į priešingas puses žirgelius – galima išvysti stogus vainikuojančiose vėjalentėse ar besisukiojančiuose vė-

trungėse. Juos aptinkame ir tautinėse juostose, Kuršių nerijos krikštuose, gausybėje dainų, pasakų. Vaikų džiaugsmui buvo daromi supamieji arkliukai ant lingių arba jiems jodinėti tiesiog ant pagalio užmaudavo galvą, o kitame gale pritaisydavo ratelį. Nuo seno gruodžio 6-oji – Šv. Mikalojus – vadinta dar ir Arklių diena. Po Kalėdų žirgą su raiteliu sutiksime ir Užgavėnių karnavale.

Naktigonė, arba žirgų ganymas nuo sutemų lig aušros, – labai įdomus vyriško gyvenimo puslapis, prasiėdavęs pievoms pradžiūvus ir

trukdavęs iki vėlyvo rudens. Per naktigones būdavo deginami laužai, sekamos pasakos, menamos mįslės, žaidžiami žaidimai ir pokštaujama.

Dar ir šiandien po vaišių eidami pro duris vyrai paskutinę taurelę kelia *dišliavų*, t. y. išgeria už dišlių – vežimo gražulą, kad arklys saugiai namo parvežtų.

Tikima, kad prie namo durų prikalta pasaga namams neša laimę ir apsaugą.

Niūronyse (Anykščių r.) veikia gerai žinomas vienintelis Lietuvoje Arklio muziejus.

Dainininkas Mantas Jankavičius drąsiai įjojo į didįjį ekraną debiutiniu vaidmeniu rekordinės sėkmės sulaukusiame istoriniame nuotykių filme „Tadas Blinda. Pradžią“ (2011, rež. Donatas Ulvydas). „Svieto lygintojas“ Tadas Blinda – lietuviškas Robino Hudo atitikmuo, paprastų žmonių, teisingumo ir laisvės gynėjas. 1972 m. sukurtas 4 serijų TV filmas „Tadas Blinda“, kuriame pagrindinį vaidmenį atliko Vytautas Tomkus, taip pat buvo labai mėgstamas. Taigi legenda gyva!

Žalgirio mūšio epochą menantis XV a. pentinas iš kario kapo Jurgionių kapinyne (Trakų r.).

Pirties brolija

Rusiška pirtis? Suomiška? Istorinis teisingumas reikalauja pripažinti: jų tėvynė – baltų žemėse.

Sunku įsivaizduoti lietuvių poilsį soduose be pirties. Pėrimasis, maudymasis – tai ir švarinimosi ritualas, ir pramoga, o įgudusiam mauduoliui – kone religija.

Jei norime svečią pamaloninti, priimti labai garbingai – pirtį iškūrename tuojau pat. Paprastai maudomasi drėgnoje garinėje pirtyje – pilant vandenį ant akmenų.

Vanojamės vanta: tai lapinė šluota, gerai išmirkyta šaltame vandenyje, o paskui užplikyta. Vantas kasmet būtina surišti iki Joninių – tuomet jos pačios geriausios ir nebyra. Rišamos iš pačių įvairiausių medžių šakelių – beržų, ąžuolų, liepų, šermukšnių, alksnių, kiekvienas jų turi tik jam būdingų gydomųjų ir relaksacinių savybių. Yra pamėgusių net kadagių ir dilgėlių vantas.

Pirtį sudaro priepirtis ir vanojimosi patalpa, joje stovi iš lauko akmenų sumūryta krosnis. Šalia stovi didelis kubilas su vandeniu, pašildytu įmetus karštų akmenų. Iš kubilų vandens pasisemiama kaušu į puskubilį, didelį dubenį ar vonelę ir prausiamasi vis apsipilant.

Pirties kamera paprastai įkaitinama iki 60–80 laipsnių. Pirmą sykį pasikaitinus atvėstama priepirtyje. Geriamos žolelių arbatos.

Periamasi vieną ar kelis kartus atsigulus ant plautų. Svarbu sukelti aplink periamąjį garų ir atšutinti odą lengvai tepusiliečiant vanta. Perti pradedama nuo padų ir palengva judama galvos link.

Po vanonės šaltas vandens telkinys – tikra palaima. Žiemą šokama ir į eketes ar voliojama sniege. Bet tai jau mėgėjų reikalas.

Žydų šimtmečiai Lietuvoje

Nėra šalies, kurioje nebūtų žinomi litvakai – žydai, kilę iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių. Litvakai sudaro didžiulę pasaulio elito dalį, tarp jų – ir viena didžiausių visų laikų žydų tautos asmenybių Vilniaus Gaonas.

Tarp litvakų ir jų vaikų – net penki Nobelio premijos laureatai, vienas jų – Izraelio prezidentas Šimonas Peresas (Shimon Peres). Litvakai buvo net trys Izraelio Valstybės prezidentai ir keturi premjerai, tarp jų ir Ehudas Barakas. Lietuvos Brastoje (dabar Brestas, Baltarusija) gimęs ir Mosado – galingos slaptosios tarnybos vienas įkūrėjų Menahemas Beginas, garsusis Paryžiaus ekspresionistas tapytojas Chaimas Soutine'as pasirašinėjo lietuviu, iš Amedeo Modigliani paveikslo šypsosi Lipšicų šeima, kurios galva – garsusis skulptorius Jacques'as Lip-

chitzas, gimęs Druskininkuose. Kaune gimusio, Niujorke mirusio Arbit Blato tapyba jo našlės valia papuošė Lietuvos Nacionalinės dailės galerijos sienas, o Romainas Gary taip įspūdingai aprašė Vilniaus Pohulianką (dabartinę J. Basanavičiaus gatvę, kadaise – mėgstamą vilniečių pasivaikščiojimų vietą), kurioje prabėgo jo vaikystė, kad jo kūrybą įsimylėję vilniečiai net pastatė paminklą du sykius Goncourt'ų premijos laureatui. Vilniuje augęs visame pasaulyje žinomas prancūzų rašytojas, diplomatas, Antrojo pasaulinio karo metais prancūzų aviacijos operacijose dalyvavęs

pilotas Romainas Gary (tikr. Roman Kacew) yra vienintelis kūrėjas, pelnęs net dvi Goncourt'ų premijas. Ši viena garbingiausių literatūros pre

Kryžių kalnas

Kryžių kalnas – tikėjimo stebuklas maždaug 12 km nuo Šiaulių prie geležinkelio į Rygą. Šimtai tūkstančių kryžių ant Jurgaičių (Domantų) piliakalnio, arba Maldavimų kalno, liudija meilę ir ištikimybę Dievui ir tėvynei.

Viduramžiais čia būta medinės pilies. Pirmieji kryžiai ant piliakalnio atsirado XIX a. – jie buvo statomi caro valdžios žiauriai nužudytiems

1831 ir 1863 m. sukilimų dalyviams atminti, taip pat meldžiant Dievą sveikatos. Numalšinus sukilimus, caro valdžia draudė statyti kryžius sodybose, pakelėse, juos griovė, o žmones baudė, tačiau žmonės nepakluso, ir toliau statė šventus ženklus, tik atokesnėse vietose. Taip pradėjo dygti Kryžių kalnas – dabar jau lotyniškas kryžius tapo pasipriešinimo svetimųjų priespaudai simboliu.

Apie 1900 m. Kryžių kalnas tapo šventa vieta, jame melstasi, laikytos mišios, švęsti atlidai.

Sovietmečiu kryžiai, tęsiant carinės „tradicijas“, nuo Jurgaičių piliakalnio buldozeriais buvo nušluoti net 5 kartus! Ir kaskart naktimis Kryžių kalnas atgimdavo.

1993 m. Kryžių kalną aplankė popiežius Jonas Paulius II. Jo raginimu greta pastatytas pranciškonų vienuolynas.